

TO'LOV MANBAIDA SOLIQ USHLASH TIZIMINING O'RNI VA AHAMIYATI

Xusanov Sanjar Ziyadullayevich
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: O'zbekiston Respublikasi soliq solish masalalarini tartibga soluvchi xalqaro shartnoma tuzmagan mamlakat rezidenti hisoblanishi sababli norezidentning daromadlariga to'lov manbaida soliq solinadi. Tavakkalchiliklarni sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha to'lanadigan sug'urta mukofotlari O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining to'lov manbaida soliq solinadigan daromadlariga kiradi. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini to'lov manbaida ushlab qolishni O'zbekiston Respublikasi rezidentlari amalda daromadni to'lash paytida amalga oshirishlari shart.

Jismoniy shaxslarning daromadlariga solinadigan soliqni daromad manbaida to'lash – jismoniy shaxsga soliqqa tortiladigan daromadni beradigan yuridik shaxs (to'lov manbai) tomonidan to'lanishi degani.

- Masalan, "ish beruvchi – xodim" munosabatlarida daromad manbai "ish beruvchi" hisoblanadi. Dividend to'lashda esa korxonada daromad manbai hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, daromad solig'ini hisoblash va to'lashni yuridik shaxslar amalga oshiradi. Shu asnda, daromad oluvchi jismoniy shaxs qo'shimcha soliqlar to'lash majburiyatlaridan holi.

- Jismoniy shaxslarning daromad manbaida ushlab qolinmagan daromadlari (mulkni ijaraga berish, mol-mulkni sotish, O'zbekiston hududidan tashqarida olingan daromadlar) deklaratsiya qilinishi kerak.

To'lov manbaida norezidentning daromadlaridan foyda solig'ini ushlab bilan bog'liq masalani ko'rayotganda quyidagi qoidalariga e'tibor qaratish kerak:

- 1) Soliq solish ob'ekti sifatida O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining chegirmalar qilinmagan holda to'lov manbaida soliq solinadigan daromadlari tushuniladi;

- 2) Jami daromad tarkibini belgilashda belgilangan me'yorga ko'ra, realizatsiya qilinayotgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun boshqa shaxslardan dastlabki haq (bo'nak) tarzida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar) soliq to'lovchining daromadi sifatida qaralmaydi;

- 3) Soliq to'lovchining daromadi tushunchasini belgilash masalasi tartibga solinadi. Unga muvofiq tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromad bo'lib, ularni realizatsiya qilishdan olinadigan tushum hisoblanadi. U yuklab jo'natilgan tovarlar (bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar) qiymatidan kelib chiqqan holda tovarlarni jo'natish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish hollarini tasdiqlovchi hujjatlar asosida belgilanadi;

4) O'zbekiston norezidentining doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan daromadlariga solinadigan soliqni hisoblash va ushlab qoidalari norezidentning daromadlariga to'lov manbaida soliq solinadi.

Yuridik shaxs tomonidan soliq rezidentiga to'lanadigan dividendlar va foizlar to'lov manbasidan soliqqa tortiladi:

1. Agar dividendlar va foizlar yuridik shaxsga to'langan bo'lsa, daromad solig'i;
2. Agar jismoniy shaxsga to'lov amalga oshirilsa, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i.¹

Soliq to'lovlarni amalga oshiruvchi shaxs tomonidan hisoblab chiqiladi va to'lanadi. Soliq miqdori soliq kodeksida belgilangan soliq stavkalari bo'yicha hisoblanadi. Har bir oluvchi va har bir daromad uchun soliq summasi alohida hisoblanadi. Soliq kodeksida daromad (foyda) solig'ining to'lov manbaida undirilishi quyidagicha ifodalangan:

Norezidentning doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan daromadiga, agar daromad manbai O'zbekiston Respublikasida joylashgan bo'lsa, jami daromaddan chegirma qilmay, ushbu Kodeksning 30-moddasida nazarda tutilgan stavkalar bo'yicha to'lov manbaida soliq solinadi.

Norezidentlarning O'zbekiston Respublikasidan tashqarida bajargan ishlaridan, ko'rsatgan xizmatlaridan olgan daromatlari O'zbekiston Respublikasi hududidagi manbalardan olingan daromadlarga kirmaydi.

To'lov manbaida soliq solish to'lovning O'zbekiston Respublikasi ichida yoki uning hududidan tashqarida amalga oshirilganidan qat'i nazar qo'llaniladi.

Norezident yuridik shaxsning O'zbekistondagi manbalardan olgan daromatlari foyda solig'iga tortiladi. Soliq norezidentga daromad to'laydigan yuridik shaxsni hisoblab chiqadi va to'laydi. Daromad solig'i olinadigan daromadlarning to'liq ro'yxati soliq kodeksining 351-moddasida ko'rsatilgan. Xususan, ushbu daromadlarga quyidagilar kiradi:

- O'zbekiston yuridik shaxsidan olingan dividendlar;
- O'zbekistonda nomoddiy aktivlardan foydalanganlik yoki undan foydalanish huquqini berganlik uchun royalti;
- O'zbekiston hududida joylashgan Aksiyalar, ko'chmas mulk, korxonalarini sotishdan tushgan daromadlar;
- norezidentga tegishli bo'lgan va komissiya shartnomasi bo'yicha o'zbekiston rezidenti orqali sotiladigan tovarlarni sotishdan tushgan daromadlar;
- O'zbekistonda yuzaga keladigan tavakkalchiliklarni sug'urta qilish shartnomasi bo'yicha to'langan sug'urta mukofotlari;
- xalqaro transport xizmatlaridan olinadigan daromadlar;

¹ Алишбаева Р., каримова Р. (2023). Как уплачивать налог на прибыль у источника выплаты с доходов нерезидентов // "Norma maslahatchi" gazetasi. URL: https://buxgalter.uz/publish/doc/text180337_kak_uplachivat_nalog_na_pribyl_u_istochnika_vyplaty_s_dohodov_nerezidentov2

- O'zbekiston hududida foydalaniladigan mol-mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar;

- mulk yoki xizmatlarni bepul olish va boshqa daromad turlari.²

Ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi shartnoma mavjud bo'lganda, to'lov manbasidagi soliq stavkalari soliq kodeksida belgilangan stavkalarga nisbatan past bo'lishi mumkin.

Norezidentning O'zbekiston Respublikasidagi to'lov manbaidan olingan, doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan daromadiga (foydasiga) manbada chegirmalarsiz quyidagi stavkalar bo'yicha soliq solinadi (1-jadval):

1-jadval

To'lov manbaida norezidentlarning daromadlariga (foydasiga) solinadigan soliq stavkalari³

No	Dividendlar va foizlar	10%
1	Tavakkalchiliklarni sug'urta qilishga va qayta sug'urta qilishga to'langan sug'urta mukofotlari	10%
2	O'zbekiston Respublikasi bilan boshqa davlatlar o'rtasida harakat qilishda xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiyalar yoki transport xizmatlari (fraxtdan daromadlar)	6%
3	Royalti, ijaradan (lizingdan) olingan daromadlar, xizmatlar ko'rsatish, shu jumladan boshqaruv, maslahat xizmatlari ko'rsatishdan keladigan daromadlar va boshqa daromadlar, daromad solig'i solingan daromadlar (foyda) bunga kirmaydi	20%

Soliq kodeksida daromad (foyda) solig'ini to'lov manbaida ushlab qolish quyidagicha ifodalangan:

Daromad (foyda) solig'ini to'lov manbaida ushlab qolishni quyidagilar amalga oshirishi shart:

yuridik shaxslarga dividendlar va foizlar to'lovchi yuridik shaxslar;

norezident yuridik shaxslarga ushbu Kodeksning 30-moddasiga muvofiq to'lovlarni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar.

Daromad (foyda) solig'ini ushlab qolish va budjetga o'tkazish uchun daromad to'lovchi yuridik shaxs javobgardir. Soliq summasi ushlab qolinmaganda daromad to'lovchi yuridik shaxs ushlab qolinmagan soliq summasini hamda u bilan bog'liq jarima va penyalarni budjetga to'lashi shart.

Ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan yuridik shaxslar quyidagilarni bajarishi shart:

soliqni to'lov amalga oshirilgan oy tugaganidan so'ng besh kun ichida budjetga o'tkazishi;

daromad oluvchi yuridik shaxslarning ro'yxat raqami, ularning nomi, daromadining umumiy summasi va hisobot yilida ushlab qolingan soliqning

² O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksidagi ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlagan

³ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. –T.: "Adolat", 2020

umumiy summasi ko'rsatilgan ma'lumotnomani moliya yili tugaganidan so'ng o'ttiz kun ichida soliq organlariga taqdim etishi, shuningdek daromad oluvchi yuridik shaxslarga ularning talabiga ko'ra yuborishi lozim.⁴

Jismoniy shaxslardan to'lov manbasida ushlab qolinadigan soliq shaxsiy daromad solig'idir. Shaxsiy daromad solig'i mamlakat rezidentlari va norezidentlarining daromadlariga tortiladi. Quyida biz to'lov manbasidan qanday daromad olinishini va jismoniy shaxsning iltimosiga binoan soliqni ushlab qolmaslik mumkinmi yoki yo'qligini batafsil ko'rib chiqamiz.

Shaxsiy daromad solig'i jismoniy shaxslardan to'lov manbasida ushlab qolinadi:

1. Mehnat shartnomasi yoki YaIM bo'yicha korxonada olingan umumiy daromaddan. Ushbu daromadga ish haqi, bonuslar, nafaqalar, kompensatsiya to'lovlari, ta'til to'lovlari va boshqa daromadlar kiradi.

Ish beruvchi shaxsiy daromad solig'ini hisoblab chiqadi va to'laydi;

2. Mulk daromadlari, moddiy foyda ko'rinishidagi daromadlar, sovg'alar, pul mukofotlari va boshqalar.⁵

Daromad to'laydigan shaxs shaxsiy daromad solig'ini hisoblab chiqadi va to'laydi.

O'zbekiston rezidentiga moddiy foyda ko'rinishidagi daromadlarni to'lashda soliq agenti, agar u bilan jismoniy shaxs o'rtasida mehnat munosabatlari bo'lmasa, shaxsiy daromad solig'ini ushlab qolmaslikka haqlidir. Buning uchun shaxsning yozma bayonoti talab qilinadi. Shu bilan birga, u soliqni mustaqil ravishda to'lashi kerak (soliq kodeksining 387-moddasi).

Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliqni to'lov manbaida ushlab qolishni quyidagilar amalga oshirishi shart:

- ishlaydigan jismoniy shaxslarga mehnat shartnomalari yoki fuqarolik-huquqiy shartnomalar bo'yicha to'lovlarni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar;
- nodavlat pensiyalarini to'lovchi yuridik shaxslar;
- jismoniy shaxslarga dividendlar va foizlar to'lovchi yuridik shaxslar;
- norezidentlarga ushbu Kodeksning 30-moddasiga muvofiq to'lovlarni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar.⁶

Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliqni ushlab qolish va budjetga o'tkazish uchun daromad to'lovchi yuridik shaxs javobgardir. Soliq summasi ushlab qolinmaganda daromad to'lovchi yuridik shaxs ushlab qolinmagan soliq summasini hamda u bilan bog'liq jarima va penyalarni budjetga to'lashi shart.

⁴ Jumaev Sh. (2023) Yirik soliq to'lovchilarga oid soliq ma'murchiligini takomillashtirish masalalari: iqtisodiyot fanlari doktori (PhD) dissertatsiya Avtoreferati. Toshkent.

⁵ Niyazmetov I.M. (2018) Soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi barqarorligini ta'minlash: iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiya Avtoreferati. Toshkent.

⁶ Xudoyqulov S.K. (2019) Soliq tushumlarini prognoz qilish metodologiyasini takomillashtirish: iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. Toshkent .

Jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq to'lov manbaida ushlab qolinganda soliq quyidagi muddatlarda to'lanadi:

- daromad to'lovchi yuridik shaxslar tomonidan, ushlab qolinganda soliq summasi shu maqsadlarda pul mablag'lari olish uchun bankka hujjatlar taqdim etish bilan bir vaqtda budjetga o'tkaziladi;
- to'lovni natura hoida yoki mahsulotni realizatsiya qilishdan, ishlar bajarish yoxud xizmat ko'rsatishdan tushgan tushumdan to'lovchi yuridik shaxslar tomonidan, ushlab qolinganda soliq summasi to'lov amalga oshirilgan oy tugaganidan keyin besh kun ichida budjetga o'tkaziladi.⁷

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ko'pgina mamlakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham to'lov manbaida soliq ushlab qolishning samarali undirilishini ta'minlash, qonunchilikni ixtiyoriy bajarishga ko'maklashish va soliq to'lashdan bo'yin tovlashga qarshi kurashishda soliq ma'muriyatchiligining o'rni katta. Soliq ma'muriyatchiligining muvaffaqiyati hukumatning davlat xizmatlarini moliyalashtirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va adolatli soliq tizimini yaratish qobiliyatiga bevosita ta'sir qiladi.

O'zbekistonda to'lov manbaida soliq ushlab qolish tizimini takomillashtirish fiskal barqarorlikka erishish va iqtisodiy rivojlanish uchun juda muhim bo'lgan doimiy yo'ldir. Majburiylikni qo'llab-quvvatlash, texnologiyalardan foydalanish, manfaatdor tomonlarni jalb qilish va soliq siyosatini doimiy ko'rib chiqish bilan uyg'unlashtirgan muvozanatli yondashuvni amalga oshirish orqali O'zbekiston soliq ma'muriyatchiligi tizimini yaxshilashi, natijada o'z fuqarolariga foyda keltirishi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin. Bu sa'y-harakatlarning muvaffaqiyati nafaqat kuchli soliq tizimini, balki butun mamlakat farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risidagi" 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni savarali amalga oshirish tadbirlari to'g'risida"gi 2020 yil 6 oktyabrdagi PF-6079 sonli Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasining "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-73-son qarori

⁷ Iskandarov T. A. (2021) Daromadlarni soliqqa tortishda umumdeklaratsiyalash tizimining obyektiv zaruriyati // Oriental Renaissance: innovative, educational, natural and social sciences.

4. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Soliq ma'muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-455-sonli qonuni, 2017 yil 18 dekabr

5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. –T: "Sharq", 2009. -448 b.

6. Engida T. G., Baisa G. A. (2014). Factors influencing taxpayers' compliance with the tax system: An empirical study in Mekelle city. Ethiopia. eJTR, 12, 433.

7. Maiga, S. (2015) The Impact of Tax Collection in Achieving Revenue Targets: The Directorate General of Taxes of Mali Case Study. Theoretical Economics Letters, 5, 403-409. <https://doi.org/10.4236/tel.2015.53046>

8. Алишаева Р., каримова Р. (2023). Как уплачивать налог на прибыль у источника выплаты с доходов нерезидентов // "Norma maslahatchi" gazetasi. URL:

https://buxgalter.uz/publish/doc/text180337_kak_uplachivat_nalog_na_pribyl_u_i_stochnika_vyplaty_s_dohodov_nerezidentov2

9. Burxanov A, Hududlarda mahalliy byudjet daromadlari manbaini kengaytirish yo'llari (Qashqadaryo viloyati misolida) "iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali №1, Yanvar-fevral.

10. <http://www.lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti

11. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti

12. <http://www.soliq.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti

13. <http://www.stat.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi sayti